

KAPITTEL 5

Drev egdene med valgfusk?

Nærblikk på valgene i 1814 og 1815

Roger Tronstad

Utviklingen av demokratiet i Norge på 1800-tallet var – både lokalt og nasjonalt – en viktig forutsetning for å kunne påvirke samfunnsutviklingen og bygge ut nasjonen administrativt, økonomisk og kulturelt på folkets egne premisser. Demokratiseringen i form av stemmerett og folkevalgt forsamling ga folk følelse av medbestemmelse og politisk fellesskap, og den tydeliggjorde at det var nasjonal selvstendighet som rådde. Demokratiseringen innebar både en rett til å velge folkerepresentanter og en mulighet til å bli valgt selv. De valgte kunne bruke systemet politisk til å omforme og forbedre samfunnet lokalt og nasjonalt gjennom lovforslag. Denne prosessen startet i 1814.

I 1814/1815 ble det gjennomført hele tre nasjonale valg i Norge. Det første valget var det som ble holdt våren 1814 til Riksforsamlingen. Det andre var valget høsten 1814 til det første overordentlige storting samme høst. Det tredje var valget vinteren 1814/1815 til det første ordentlige storting, som skulle tre sammen sommeren 1815.

Gjennom de ti månedene fra mars 1814 til januar 1815 var valgorganiseringen på Agder i støpeskjeen – som i Sør-Norge ellers. De tre valgene ble gjennomført med en spesiell vri på Agder, noe som endte som tema i Stortinget. I denne artikkelen skal tre hovedspørsmål drøftes:

- 1) Hvordan skulle de tre valgene organiseres? Her skal vi trekke fram instruksjer utstedt av sentrale myndigheter, regelverk utformet av riksforsamling og storting og beslutninger tatt av den lokale overøvrigheten. For å belyse organiseringen lokalt skal vi også se på kommunikasjonen, det vil si hvilke brev som ble sendt, hvem som var avsender og mottaker, og når brevene ble sendt og mottatt.
- 2) Hvordan ble valgene i praksis gjennomført på Agder? Her må vi se om sentrale og lokale føringer ble overholdt med hensyn til organisering og valgresultater.
- 3) Hvordan ble Agder-valgene kommentert i Stortinget? Spørsmålet gjelder både hvilke tema som ble tatt opp, hvem som meldte sakene inn, og hva utfallet ble.

I artikkelen kommer vi inn på administrative begreper. Det ene er amt. Landet var inndelt i mange amt fra slutten av 1600-tallet til 1919, da betegnelsene amt og amtmann ble erstattet av *fylke* og *fylkesmann*. Amtmannens oppgaver var svært omfattende. Han hadde med det meste å gjøre og var bindeleddet mellom sentralmyndighetene og de lokale embets- og tjenestemennene innenfor amtet sitt. Agder besto av Nedenes amt (nåværende Aust-Agder fylke) og Lister og Mandals amt (nåværende Vest-Agder fylke).

Landet var også inndelt i fire regionale hovedamt (overamt) i Norge. Hovedamtene falt sammen med bispedømmenes grenser. Den vanlige betegnelsen på bispedømme var *stift*. Hovedamtene kom derfor til å bli kalt *stiftamt*. Det vanlige navnet på det sørligste hovedamtet i Norge var Kristiansands stiftamt. Det omfattet begge agderamtene og i tillegg Bratsberg amt (Telemark) og Stavanger amt (Rogaland). Øverste embetsmann i stiftamtet var stiftamtmanden. En av oppgavene hans var å være myndighet over byene i stiftamtet. Stiftamtmanden kunne samtidig være amtmann i ett av amtene.

Hvert amt i Norge besto av to eller flere fogderier. Fogdens oppgaver besto blant annet i å kreve inn skatter og avgifter og være politi- og påtalemyndighet på landet innenfor fogderiet. Fogden var på en måte amtmannens forlengede arm ute i distriktet, det vil si i verdslige anliggender. Nedenes amt besto av de to fogderiene Nedenes og Råbyggelaget. Lister og Mandals amt besto av de to fogderiene Mandal og Lister. Byene hadde som

regel en byfogd med noen av de samme oppgavene som fogdene. Rundt 1814 var det tre byer (kjøpsteder) på Agder: Risør, Arendal og Kristiansand.

I kirkelige saker var biskopen den øverste i bispedømmet. Hvert bispedømme besto av flere prostier. Prosten var bindeleddet mellom biskopen og sogneprestene i prostiet. Han skulle være biskopens medhjelper og visitere prestene og formidle biskopens påbud til prestene. Prosten var samtidig sogneprest i ett av sognene i prostiet. Agder besto av fire prostier: Nedenes, Råbyggelaget, Mandal og Lister. Fogderiene og prostiene hadde ikke nødvendigvis sammenfallende geografiske grenser, som vi skal se.

I mange av datidas dokumenter brukes betegnelsene «Nedenes og Råbyggelagets amter» og «Lister og Mandals amter». Vi skal komme inn på de forskjellige amtsbetegnelsene og se om valgdistriktet var identisk med amtet ved representantvalg, slik som ellers i Sør-Norge. Valgene den gang var indirekte. Først skulle man velge valgmenn innen hvert prestegjeld eller sogn, som utgjorde valgkommunen eller valgkretsen, og så skulle valgmennene komme sammen og velge representanter til den nasjonale forsamlingen. Det er representantvalgene – altså trinn to – som skal undersøkes her. Det første trinnet, primærvalgene, vil bare bli nevnt i enkelte sammenhenger. Tre sentrale begreper for undersøkelsen blir dermed amt, valgdistrikt og representantvalg.

Det ser ut til å ha vært skrevet lite om hvordan de første nasjonale valgene ble gjennomført på Agder. Stein Ørnhoi har skrevet to artikler om eidsvollsmenn fra Agder.¹ Begge steder hevder han at det dreide seg om valgfusk i og med at Agder-amtene stilte med uforholdsmessig mange representanter i Riksforsamlingen våren 1814. Han nevner også de første stortingsvalgene på Agder. Ørnhoi mener at det kunne være mulig å finne ut mer rundt valgfusket. «Svaret finnes kanskje i Statsarkivet i Kristiansand, om noen tar seg tid til å lete», skriver han i den ene artikkelen.²

Jeg har undersøkt både stortingsforhandlinger og kilder i statsarkivet. Med bakgrunn i dette materialet skal vi se nærmere på hva som egentlig skjedde rundt de tre valgene som ble avholdt i 1814/1815. Ved å sammenligne prosedyrene kan vi finne ut hva som var særegent for Agder. Blant

1 Ørnhoi 1999 og 2014.

2 Ørnhoi 1999: 24.

annet skal vi finne ut om det som skjedde våren 1814, kan karakteriseres som valgfusk, og eventuelt avsløre uregelmessigheter også ved de to etterfølgende valgene.

Som bakteppe skal vi kort rekapitulere noe av det som skjedde de første ukene av året 1814.

Kunngjøringer om valg

Freden i Kiel ble inngått 14. januar 1814. Frederik 6. måtte gå med på å overlate Norge til den svenske kongen. I avisa *Tiden*, som var Christian Frederiks talerør, ble det i ekstrasnummeret 25. januar orientert om freden, men ikke om avståelsen av Norge. Samme dag skrev Christian Frederik til stiftamtmennene og orienterte om freden.³ Også der ble freds vilkårene holdt tilbake.

Stiftamtmannen i Kristiansand den gang var Oluf Borch de Schouboe. På det tidspunktet var stiftamtmannen også amtmann i Nedenes amt. Amtmannen i Lister og Mandals amt var baron Adam Ditlef Wedell Wedellsborg. Schouboe mottok Christian Frederiks brev fredag 28. januar og orienterte nok biskopen i Kristiansand, Christian Sørensen, samme dag. De neste dagene, 29.–31. januar, sendte Schouboe en avskrift av Christian Frederiks brev til amtmennene, fogdene og byfogdene i stiftamtet.⁴ Det var altså de siste dagene av januar at embetsverket på Agder fikk vite om freden. Rundt om på Agder fikk allmuen trolig høre om freden i begynnelsen av februar, ikke minst i kirka søndag 6. februar. Men detaljene i fredsavtalen var ennå ikke kjent lokalt.

For å drøfte sine planer om en norsk selvstendighetspolitikk innkalte Christian Frederik Østlandets ledende menn til et stormannsmøte på Eidsvoll 16. februar. Der ble det etablert et styre for Norge – et regentskap – med Christian Frederik i spissen. Han fikk tittelen regent og gikk med på at det skulle holdes valg til en forsamling som skulle bestemme Norges regjerings-

3 SAK, Stiftamtmannen i Kristiansand, 0712 Brev fra Stattholderskapet 1813–1814. Brev av 25.1.1814, jnr. 112/14.

4 SAK, Stiftamtmannen i Kristiansand, 0260 Brevjournal 1813–1816. Jnr. 112/14.

form. Rundskrivene om dette ble datert lørdag 19. februar i Kristiania og ble sendt fra regentskapet til landets stiftamtmen, amtmenn og biskoper.⁵

Det ene temaet i rundskrivene er selvstendighetstanken. Regenten ba det norske folk om å hevde Norges selvstendighet gjennom å avlegge ed i kirka på en bededag nærmeste fredag. Dette ble særlig beskrevet i rundskriv til biskopene. Først skulle presten innlede med en kraftfull tale. Så skulle han lese opp brevene fra regentskapet om den nye situasjonen for Norge. Deretter skulle presten spørre: «Sværge I at hævde Norges selvstændighed og at vove liv og blod for det elskede fædreland?» Svaret skulle avgis med oppløftede fingre: «Det sværge vi, saa sandt hjælpe os Gud og hans hellige ord.» Dernest skulle presten lese en bønn anbefalt av biskopen, etterfulgt av en preken over teksten i Davids salme 62, vers 8–9.

Et annet tema var valg til en forsamling som skulle møtes for å bestemme Norges regjeringsform. I noen av rundskrivene av 19. februar nevnes Eidsvoll og møtedatoen 10. april uttrykkelig. Valget av representanter til Riksforsamlingen skulle være indirekte og skje i to trinn.

Valget i landdistriktene skulle skje ved at menigheten først skulle velge til valgmenn i hvert sogn. Det skulle gjøres etter gudstjenesten på bededagen. Dette var primærvalgene – ofte også kalt valgmennsvalgene. Den ene av de to valgte skulle være bonde. Etter valget i kirka skulle det utstedes et dokument med bekreftelse på at menigheten hadde avlagt ed, og med opplysning om hvem som var valgt. Dette skulle signeres av presten, de tilstedeværende embetsmennene og 12 aktverdige menn av menigheten. I tillegg til denne fullmakten skulle det formuleres en såkalt adresse, det vil si en hilsen, til regenten. Også dette gjorde presten. De geistlige var altså sentrale ved primærvalgene.

Adressen og fullmakten fra hvert sogn skulle valgmennene ta med seg til møtet hvor de skulle velge tre representanter blant seg selv fra amtet til Eidsvoll. Valgmøtet skulle holdes på et «beqvent» sted i amtet. Dette var representantvalgene. Valgmennene var riktignok de stemmeberettigedes representanter, men i denne artikkelen brukes begrepet representantvalg om valgmennenes valg av utsendinger til den nasjonale forsamlingen.

5 SAK, Stiftamtmanden i Kristiansand, 0719 Innkomne brev 1814. Diverse rundskriv av 19.2.1814 fra regent Christian Frederik til stiftamtmen, amtmenn og biskoper, jnr. 210/14, 211/14 og 213/14.

Minst en av de tre eidsvollsmennene skulle være bonde. Amtmannen skulle lede representantvalget. De tre valgte skulle så ta med seg alle adresser og fullmakter fra primær- og representantvalgene til Eidsvoll.

I byer med flere menigheter eller kirker skulle det først velges to fra hver menighet, og så skulle disse møtes for å velge én mann til å representere byen i Riksforsamlingen. I hver av stiftsbyene Kristiania, Kristiansand og Trondheim skulle det velges to menn til Riksforsamlingen, mens stiftsbyen Bergen, som var Norges største by, fikk velge fire eidsvollsmenn. Antallet valgte fra byene ble dermed til en viss – dog svært liten – grad tilpasset folketallet. Det skulle altså være indirekte valg i byene, slik som på landet, men i byer med kun én menighet/kirke kunne valget av representant skje «strax», det vil nok i praksis si ved direkte valg. Også byrepresentantene skulle ta med seg adresser og fullmakter til Eidsvoll.

Fra militæret skulle hver enhet velge to valgmenn – én offiser og én soldat. Disse skulle samles på et høyere nivå og velge én offiser og én soldat til Eidsvoll fra hver av de høyere enhetene.

Når det gjelder stemmerett, var det de samme reglene som gjaldt både for å stemme og for å bli valgt. På landet måtte man være embetsmann, bruks-eier, jordeier eller gårdbruker. I byene hadde også borgerne stemmerett. I de militære enhetene hadde offiserene stemmerett. Det hadde også soldatene hvis de var gårdbrukere. I tillegg måtte man være mann og over 25 år.

Lokalt opplegg

Søndag 27. og mandag 28. februar ble kunngjøringene om bededag og valg kjent for Agders overøvrighet, det vil si stiftamtman Schouboe, amtmann Wedellsborg og biskop Sørensen.⁶ Mandag satt nok de tre embetsmen-nene og tenkte nøye gjennom den nye situasjonen for Norge. Christian Frederik ville stille seg i spissen for Norges selvstendighet. Han ville tydeligvis ikke uten videre kaste Norge i armene på den svenske kongen. Men tida var knapp. Forsamlingen på Eidsvoll skulle møte allerede seks uker senere – nemlig 10. april. De tre herrene måtte nå lage instruksjer til sine

6 SAK, Stiftamtmanen i Kristiansand, 0260 Brevjournal 1813–1816. Jnr. 209–217/14. Amtmannen i Lister og Mandal, 0051 Brevjournal 1813–1814. Jnr. 269–278/14.

underordnede. For første gang i norsk historie skulle det holdes nasjonale valg. Hvordan skulle de tre sørge for at valgene på Agder ble gjennomført?

I henhold til regentskapets rundskriv 19. februar skulle bededagen med valg holdes i landets kirker påfølgende fredag. Bare i enkelte kirker på Østlandet, hvor beskjeden raskt ble mottatt, lot det seg gjøre å gjennomføre dette allerede fredag 25. februar. Mandag 28. februar sendte biskopen i Kristiansand regentskapets rundskriv til prostene og prestene. Som vedlegg fulgte biskopens egne retningslinjer for bededagen og valgene. Der framgår det at prestene på nærmeste søndag skulle informere menigheten om valgene. Det må ha blitt gjort flere steder søndag 6. mars. Bededag og valg skulle så holdes påfølgende fredag. Siden det var knapt med tid, ba biskopen om at bededag og valg skulle foregå bare i hovedkirkene og ikke i annekskirkene. Alle menighetene skulle få beskjed om å møte i hovedsognets kirke, hvor det skulle velges to valgmenn for hvert sogn.⁷

Stiftamtmann Schouboe skulle nå organisere valget av eidsvollsmenn fra Nedenes amt. Det innebar at han straks måtte varsle allmuen om tid og sted for valget. Men hvilket sted skulle han velge? Og hvilken dato? Han visste jo ikke når primærvalgene i kirkene ville være avviklet. Derfor kontaktet han biskopen 28. februar. Biskopen svarte samme dag at valgmøtene i kirkene i Nedenes «prosti» trolig ville være avviklet fredag 11. mars og i Råbyggelaget 18. mars. Dette skulle vise seg å stemme bra med virkeligheten. I de fleste sognene ble valget holdt 11. mars, og i noen få av sognene i Råbyggelaget en uke senere. Biskopen antok at Schouboes møtested med valgmennene «bequemmeligst» ville være Brekka i Austre Moland for Nedenes, og Bygland for Råbyggelaget.⁸ Det ser altså ut til at biskopen var åpen for at det kunne velges eidsvollsmenn ved møte to steder i amtet. Biskopen sa imidlertid ikke noe om antallet eidsvollsmenn.

Dermed traff stiftamtmann Schouboe sin beslutning. Dagen etter – altså 1. mars – sendte han ordre om representantvalg til prestene i Nedenes amt for at de kunne informere valgmennene om møtetid og sted. Schouboe hadde bestemt at Brekka i Austre Moland skulle være møtested mandag

7 SAK, for eksempel Arendal sokneprestkontor, Da, 0003 (B-I-3) Innkomne brev 1809–1818. Biskopens påtegning 28.2.1814 på rundskriv av 19.2.1814 fra Regentskapet.

8 SAK, Stiftamtmannen i Kristiansand, 0719 Innkomne brev 1814. Brev av 28.2.1814 fra Biskopen i Kristiansand, jnr. 211/14.

14. mars for valgmennene fra «Nedenes amt». For Råbyggelaget satte han Lauvdal i Bygland sogn som møtested 23. mars «i stedet for Brekke».⁹ Formuleringen tyder på at Brekka egentlig lå best til rette, og at det ekstra valgmøtet i Råbyggelaget var et spesialtilbud.

Som nevnt fantes det den gang tre byer innenfor Agder: Risør, som ofte ble kalt Østerrisør, Arendal og Kristiansand. I brev av 1. mars til administrasjonen i de tre byene bestemte stiftamtmanden at valg av eidsvollsmenn skulle skje i kirka.¹⁰ Schouboe visste selvsagt at de tre byene bare hadde én kirke hver, og at valget derfor kunne skje direkte.

Også amtmannen i Lister og Mandal valgte en todeling av representantvalget. I brev av 1. mars til prestene i amtet ba Wedellsborg om at menighetenes valgmenn måtte få beskjed om å møte i Feda 16. mars og på Lunde i Søgne 19. mars. Han åpnet altså for valg av eidsvollsmenn både fra Lister og fra Mandal. Imidlertid satte han *Feda* og *16. mars* i parentes.¹¹ Det kan tyde på at valgmøtet i Feda var et spesialtilbud for mennene i Lister, og at Søgne ville ha vært det naturlige fellesstedet for amtet.

Når det gjelder representantvalg i landdistriktene, bestemte altså overøvrigheten at det skulle velges eidsvollsmenn fra to områder i hvert av de to Agder-amtene. Det er ikke kjent at overøvrigheten ellers i landet bestemte noe tilsvarende. Spørsmålet om grunnen til dette kommer vi tilbake til etter å ha foretatt videre undersøkelser. Hvordan ble valgene innenfor Agders grenser gjennomført i praksis? Først skal vi se på byvalgene.

Valg av eidsvollsmenn fra Agder-byene

Tirsdag 1. mars forfattet biskop Christian Sørensen en kunngjøring om hva som nå skulle skje i domkirka. Kunngjøringen ble tatt inn på førstesiden i byens avis, *Kristiansands Adresse Kontoirs Efterretninger*, 2. mars. Der framgår det at bededag med ed til fedrelandet skulle foretas fredag 4. mars.

9 SAK, Stiftamtmanden i Kristiansand, 0133 Kopibok 1813–1814. Brev av 1.3.1814 fra Stiftamtmanden i Kristiansand til prestene i Nedenes og Råbyggelaget.

10 SAK, Stiftamtmanden i Kristiansand, 0133 Kopibok 1813–1814. Brev av 1.3.1814 fra Stiftamtmanden i Kristiansand til magistrat, byfogder, fogder og sorenskrivere.

11 SAK, Amtmanden i Lister og Mandal, 0034 Kopibok 1813–1815. Brev av 1.3.1814 fra Amtmanden i Lister og Mandal til prestene i samme amt.

Barn kunne ikke tas med i kirka. Det står ikke uttrykkelig at det skulle foretas valg, eller hvordan valget skulle utføres, så det er grunn til å tro at enkelte kan ha vært i tvil ved frammøte i domkirka.

Onsdag 9. mars hadde byens avis på førstesiden en omtale av hvordan bededagen i domkirka hadde forløpt. Etter troskapseden og biskopens tale ble det oppfordret til valg av to eidsvollsmenn i sakristiet. Dagen før hadde magistraten bekreftet at valget var kunngjort for byens innbyggere. De to valgte eidsvollsmennene fra Kristiansand by ble residerende kapellan Nicolai Wergeland og kjøpmann Ole Clausen Mørch.¹² Dette var det første store skritt til fedrelandets redning, heter det i den nevnte avisomtalen, trolig forfattet av biskopen.

I samme avisnummer, rett under valgomtalen, har direksjonen for Det dramatiske Selskab – byens amatørteater – en annonse. Fredag 11. mars skulle *Den politiske kandestøber* i fem akter framføres. Stykket ble også oppført søndag 13. mars.¹³ Denne Holberg-komedien var første gang blitt oppført i København i 1722. Den handler om en håndverksmester som forsømte sitt yrke for politiske spekulasjoner og kannestøperier. Det er ingen tvil om at teaterstyret valgte dette stykket fordi det akkurat hadde vært valg i Kristiansand, og fordi det skulle være valg i andre prestegjeld på Agder nettopp 11. mars. Man følte nok at noe stort og viktig var i støpeskjeen. Nicolai Wergeland og Ole Clausen Mørch var for øvrig medlemmer av Det dramatiske Selskab.

Kristiansands største kverulant på denne tida var Wincentz Lassen Sebbelow. Han var offiser og jurist fra Danmark, nå kjøpmann i Kristiansand, og han hadde tittelen overkrigskommissær. Sebbelow sendte et klageskriv til regent Christian Frederik og hevdet at de fleste i byen ikke var klar over at valget skulle finne sted. De som møtte i kirka, fikk vite dette da det ble bekjentgjort fra prekestolen. Derfor ble det avgitt bare 140 stemmer, og det var nokså tilfeldig hvem man stemte på, ifølge Sebbelow. Han ønsket også å få inn i avisa et innlegg han hadde forfattet 8. mars, der han kritiserte valg-

12 Jf. Riksforsamlingens Forhandlinger 1914: 171f.

13 SAK, D/0046 Det dramatiske Selskab, Forhandlingsprotokoll 1.

opplegget. Men politimesteren fant innholdet så upassende at han nektet trykking.¹⁴ Heller ikke hos regenten fikk Sebbelow medhold.¹⁵

I Risør ble valget holdt 11. mars. Der ble kjøpmann og jernverkseier Henrik Carstensen valgt som representant til Riksforsamlingen. Samme dag var det valgmøte i Arendal, hvor distriktslege Alexander Christian Møller ble valgt.¹⁶

Byvalgene på Agder utgjorde ikke noe ekstraordinært i forhold til valgene i andre norske byer. De ble organisert slik som regentskapets rundskriv anviste og fikk det korrekte antallet eidsvollsmenn i alle tre byer.

Primærvalg på landet

I noen prestegjeld ble det holdt primærvalg og skrevet fullmakt i hver sognekirke. I andre prestegjeld ble primærvalget i stedet arrangert ved at de stemmeberettigede i prestegjeldet ble innkalt til hovedkirka for å velge to menn fra hvert sogn. Det var dette biskopen i Kristiansand hadde anbefalt prestene å sørge for. Deretter ble det skrevet en felles fullmakt for dem som var valgt fra hvert sogn.

Valgene skulle skje i mars, og vær og føre gjorde at det ikke alltid var lett å ta seg fram. Et eksempel er fra Hommedal prestegjeld, som besto av sognene Landvik, Eide og Herefoss. Presten i Hommedal, Henning Junghans Bugge, forsøkte å dra til Herefoss kirke for å holde bededag og valg 11. mars, men måtte gi opp. Dette forteller han i brev av 13. mars til stiftamtmanden:¹⁷

Uagtet de bedste Foranstaltninger vare giorte og al muelig Anstrængelse blev anvendt, mødte dog den store Ubehagelighed at man ikke formedelst indtrufne gyselige Veir og Føre, kunne komme til Annexet Heigrefos, for der ligesom ved Landvig, den 11te dennes at afholde den befalede Bededag, og med samme, opfordre dette Sogns Almuesmænd til at aflægge deres Troeskabs Eed. Hr Reiersen

14 SAK, Kristiansand byfogd, 0004 Kopibok 1814–1817. Udatert brev fra byfogden til overkrigskommissær Sebbelow (ca. 8.3.1814).

15 SAK, Stiftamtmanden i Kristiansand, 0719 Innkomne brev 1814. Brev av 15.3.1814 fra Regentskapet til Stiftamtmanden i Kristiansand. Jnr. 286/14.

16 Riksforsamlingens Forhandlinger 1914: 30 og 302–304.

17 SAK, Stiftamtmanden i Kristiansand, 1196 Brev fra geistligheten 1811–1814.

med 8 Mand og Hæster for sig, var kommen $\frac{1}{2}$ Miil paa Veien; men maatte, da det var ganske umueligt, længre at kiæmpe sig igiennem den uhyre store Sne og meget Vand, var han nødsaget til at vende tilbage, og ligesaa umueligt var det og for Almuen i Heigrefos Sogn at komme til Landvig Kirke. Deres Høivelbaarenhed ville gunstigst undskylde denne Mislighed, som paa ingen Maade kunne forekommes. I denne Uge, haaber ieg at det forsømte kan igien blive udført.

Fullmakten fra Hommedal er datert 12. mars for sognene Landvik og Eide. Fullmakten fra Herefoss kirke er datert lørdag 19. mars. Antakelig ventet man i det lengste med valget for å se om det var mulig for Bugge å komme seg dit. Han har ikke signert fullmakten og var neppe i Herefoss. I stedet har personellkapellannen hans signert. Dette er et eksempel som viser hvor strabasiøst det kunne være å få avviklet valg i overgangen mellom vinter og vår.

Valg av eidsvollsmenn fra Agder-amtene

Overøvrigheten hadde lagt opp til representantvalg i fire «amt» på Agder. Hvilke administrative enheter besto de fire områdene av?

Valget av tre eidsvollsmenn fra «Nedenes amt» foregikk på Brekka i Austre Moland sogn 14. mars 1814. To valgmenn møtte fra hvert av disse 16 sognene: Gjerstad, Holt, Vegårshei, Austre Moland, Tromøy, Øyestad, Fjære, Froland, Landvik, Eide, Vestre Moland, Høvåg, Birkenes, Dypvåg, Flosta og Sønedeled. Dette tilsvarte Nedenes fogderi. Nedenes prosti besto av de samme sognene, unntatt Birkenes, pluss Åmli, Mykland, Gjøvdal, Topdal og Herefoss, i tillegg til byene Risør og Arendal. Siden Herefoss hørte til Råbyggelaget fogderi, ville de to valgmennene, som altså ble valgt 19. mars, kunne komme seg til representantvalget i Bygland 23. mars.

Stiftamtmann Schouboe var til stede på Brekka og ledet valget i egenskap av amtmann i Nedenes amt. Før avstemningen sa Schouboe noen ord om handlingens viktighet og om hvilke egenskaper utsendingene til Eidsvoll burde ha. De tre som ble valgt, var Hans Jacob Grøgaard, sogneprest i Vestre Moland, Andreas Fredrich Finne, sorenskriver i Nedenes, og lensmann og gårdbruker Thore Reiersen Lilleholt. Men resultatet var ikke avklart med dette. Under avstemningen fikk Grøgaard 21 stemmer, Finne 18 og Lilleholt

18 stemmer, men Jacob Aall fikk hele 31 stemmer. Aall hadde imidlertid vært forhindret fra å møte ved primærvalget og var derfor ikke valgmann. Da kunne han formelt sett heller ikke velges til eidsvollsmann og ble derfor ikke ført opp i amtsfullmakten som valgt.

Valgmennene ble enige om en annen framgangsmåte. De skrev en søknad til regenten om at Aall måtte bli godtatt som representant til eidsvollsforsamlingen fordi han var «... erkiendt for den fortrinligste Mand af Kundskaber, Tænke- og Handlemaade». Søknaden er ført i pennen av sorenskriver Finne, som erklærte at han «... renuncerer paa de mig skienkede Stemmer og træer mig efter Pligt tilbage». Alle valgmennene signerte brevet. Regent Christian Frederik godkjente søknaden. I svar til stiftamtmanden 21. mars sier han at «... Ridder Aal er bekjendt som en ligesaa klog Videnskabsmand, som patriotisk sindet Borger». Stiftamtmanden formidlet regentens svar til Aall 26. mars og til Finne 28. mars.¹⁸ Dermed kunne Jacob Aall forberede seg på å reise til Eidsvoll.

Valget av tre eidsvollsmenn fra «Råbyggelagets amt» foregikk på Lauvdal i Bygland sogn 23. mars. To valgmenn møtte fra hvert av disse 17 sognene: Valle, Bykle, Hylestad, Bygland, Austad, Sandnes, Årdal, Evje, Hornnes, Iveland, Vegusdal, Åseral, Åmli, Mykland, Topdal, Gjøvdal og Herefoss. Dette tilsvarte Råbyggelaget fogderi. Råbyggelaget prosti besto av de 11 førstnevnte sognene. Stiftamtmand Schouboe var til stede og ledet valget i egenskap av amtmann i Nedenes. Før avstemningen sa Schouboe noen høytidelige ord, slik som ved valget i Nedenes. De tre som ble valgt, var Thomas Bryn, sorenskriver i Østre Råbyggelaget, bonde Even Thorkildsen Lande og lensmann Ole Knudsen Tvedten.¹⁹

Valget av eidsvollsmenn fra «Mandals amt» fant sted på tinggården Lunde i Søgne 19. mars. To valgmenn møtte fra hvert av disse 17 sognene: Halse, Harkmark, Holum, Øyslebø, Laudal, Søgne, Greipstad, Oddernes, Vennesla, Øvrebø, Hægeland, Tveit, Spangereid, Valle, Vigmostad, Konsmo og Finsland. Dette tilsvarte Mandal fogderi. Mandal prosti besto av de 12 førstnevnte sognene pluss Birkenes, i tillegg til Kristiansand domkirke. De

18 SAK, Stiftamtmanden i Kristiansand, 0719 Innkomne brev 1814. Telleliste fra valget i Nedenes 14.3.1814, søknad datert 14.3.1814 og brev av 21.3.1814 fra Christian Frederik. Jf. *Riksforsamlingens Forhandlinger* 1914: 273f.

19 *Riksforsamlingens Forhandlinger* 1914: 291–293.

tre som ble valgt, var gårdbruker Osmund Andersen Lømsland, gårdbruker Syvert Omundsen Eeg og gårdbruker Erich Haagensen Jaabech. Amtmann Wedellsborg ledet valget. I fullmakten skriver han blant annet at de fram-
møtte ropte gjentatte ganger hurra for fedrelandet.²⁰

Valget av eidsvollsmenn fra «Lister amt» fant sted på Feda i Feda sogn 16. mars. Valgmennene kom fra de 19 sognene Feda, Liknes, Vanse, Farsund, Spinn, Herad, Å, Kvås, Austad, Hægebostad, Eiken, Fjotland, Bjelland, Grindheim, Hydra, Nes, Bakke, Tonstad og Gyland. Det tilsvarte Lister fogderi. Lister prosti besto av de 14 førstnevnte sognene pluss Spangereid, Valle, Vigmostad, Konsmo, Finsland og Åseral. Sognene Hydra, Nes, Bakke, Tonstad og Gyland hørte til Dalane prosti i Stavanger amt. De tre som ble valgt fra Lister, var Gabriel Lund, kjøpmann i Farsund, Jens Erichstrup, fogd i Lister fogderi, og bonde Theis Jacob Thorkildsen Lundegaard. Også her var det gjentatte hurrarop.²¹

Vi ser altså at det var den verdslige jurisdiksjonsinndelingen som gjaldt ved representantvalgene på Agder. De fire valgdistriktene som alle ble kalt «amt», var i realiteten identisk med de fire fogderiene.

Til Riksforsamlingen møtte ytterligere fire menn som hadde bosted på Agder. Disse skulle representere militæret. Vesterlenske infanteriregiment fikk velge to representanter til Riksforsamlingen. Dette valget fant sted i Exercerhuset i Kristiansand 3. mars 1814. Først valgte man to valgmenn fra hver divisjon, som så valgte to til å møte på Eidsvoll, nemlig major Just Ely og underjeger og gårdbruker Omund Bjørnsen Birkeland. Valget 3. mars var for øvrig det første som ble holdt på Agder. Byvalget i domkirka dagen etter var det andre. Valget av representanter fra sjøforsvaret fant sted på Fredriksvern i Stavern 3. april. Også her valgte man først valgmenn, som så valgte fire til å møte på Eidsvoll. To av de fire var bosatt på Agder, nemlig underoffiser Peder Johnsen og matros og bonde Even Thorsen.

Hva var det mest iøynefallende ved valgene på Agder våren 1814 sammenlignet med resten av Sør-Norge, eller sett i forhold til retningslinjene fra regentskapet? Det var riktignok spesielt at Jacob Aall ble eidsvollsmann

20 *Riksforsamlingens Forhandlinger* 1914: 251–254.

21 *Riksforsamlingens Forhandlinger* 1914: 233–236.

selv om han ikke var valgmann, og dermed egentlig ikke var valgbar. Løsningen ble imidlertid klarert med regentskapet, så da var alt i orden. Det mest særegne var at hvert av de to Agder-amtene valgte dobbelt så mange representanter til Riksforsamlingen som de andre amtene i landet – ved å definere seg som *fire* Agder-amt. Dette hadde den lokale overøvrigheten anvist, men kunne det godtas på høyere hold?

Valgsystemet ifølge Grunnloven

I fullmaktene som de 12 representantene fra de fire landdistriktsvalgene på Agder hadde med seg til Eidsvoll, framgår det uttrykkelig at de gjaldt for henholdsvis «Nedenes amt», «Råbyggelagets amt», «Lister amt» og «Mandals amt». På Eidsvoll ble det ingen protester mot denne dobbelte representasjonen fra Agder-amtene. Det må bety at verken Riksforsamlingen eller Christian Frederik fant det særlig betenkelig, urettferdig eller kritikkverdig. Det var også andre forhold ved valgene i Norge som eidsvollsmennene ikke tok så nøye. For eksempel var det i enkelte sogn flere enn dem som hadde stemmerett, som faktisk avga stemme. Og den yngste eidsvollsmannen var bare 17 år, selv om aldersgrensen var 25. Da Riksforsamlingen skulle drøfte et system for framtidig valg til Stortinget, ønsket en å gjøre noe med både kontroll av stemmerett og med antall representanter.

Ifølge Grunnloven av 17. mai 1814 skulle de stemmeberettigede være norske borgere som hadde fylt 25 år og vært bosatt i landet i fem år. De måtte enten være eller ha vært embetsmenn, eller de måtte eie eller ha leid matrikulert jord i mer enn fem år, være kjøpstadborgere, eller eie gård eller grunn i kjøpstad eller ladested verd mer enn 300 riksbankdaler sølvverdi.²² Innen seks måneder etter at Grunnloven var vedtatt, skulle magistraten i kjøpstedene og fogden og presten i prestegjeldene forfatte et manntall over de stemmeberettigede. De som skulle innføres i manntallet, måtte først ha sverget troskap til konstitusjonen.²³ Dette skulle foregå på tingsamling i forkant av selve valget og kan ha utgjort en barriere for faktisk valgdeltakelse.

22 Grunnloven § 50. Myntenhet som gjaldt bare en kort periode.

23 Grunnloven § 51.

Primærvalg møtene i byene skulle holdes i kirka, rådhuset eller et annet «beqvent» sted og bestyres av magistraten.²⁴ I byene skulle det utnevnes én valgmenn for hver 50 stemmeberettigede innbyggere. Valgmennene skulle møtes på et sted bestemt av øvrigheten og velge representanter blant dem selv eller blant de andre stemmeberettigede. 3–6 valgmenn skulle velge 1 representant, 7–10 skulle velge 2 representanter, 11–14 skulle velge 3, mens 15–18 valgmenn skulle velge 4 representanter, som var det høyest mulige antallet.²⁵

For landdistriktene sa Grunnloven at primærvalgene skulle holdes i prestegjeldets hovedkirke og bestyres av sognepresten.²⁶ Også på landet skulle antallet valgmenn stå i forhold til antall stemmeberettigede. Var det færre enn 100 med stemmerett, ble det 1 valgmenn, 100–200 ga 2 valgmenn, 200–300 ga 3 og så videre. Loven må tolkes slik at det var prestegjeldet, og ikke sognet, som skulle utgjøre valgkommunen eller valgkretsen fra nå av. Til landdistriktene hørte også ladestedene. Innen en måned etter primærvalgene skulle valgmennene samles på et sted som amtmannen pekte ut. Der skulle de velge stortingsrepresentanter blant dem selv eller blant andre med stemmerett. Var det 5–14 valgmenn, skulle bare 1 representant velges, 15–24 valgmenn skulle velge 2 representanter, 25–34 skulle velge 3, mens 35 eller flere valgmenn skulle velge 4, som var maksimalt antall stortingsmenn fra ett amt.²⁷

Dette var regler som på flere måter var annerledes enn ved valget til Riksforsamlingen våren 1814. Ved dette stortingsvalget skulle man for det første begynne å bruke stemmerettsmanntall. For det andre skulle antall valgmenn stå i forhold til antall stemmeberettigede, og antall stortingsrepresentanter skulle stå i forhold til antall valgmenn.²⁸ Til Riksforsamlingen hadde amt med lavt folketall fått like mange representanter som de mest folkerike amtene. Bare byene var blitt gradert med henholdsvis én, to og fire eidsvollsmenn. At valgmennene nå kunne stemme på andre enn på noen blant dem selv, var også nytt. Den nye ordningen kunne for eksempel

24 Grunnloven § 55.

25 Grunnloven § 57.

26 Grunnloven § 55.

27 Grunnloven § 58.

28 Ørnhøi 1999: 23f, sier at amtene fikk representasjon etter folketall. Men det er nok mer presist å si at det var antallet stemmeberettigede som antydte hvor mange representanter det kunne bli.

forhindre den situasjonen som valgkomiteen i Nedenes havnet i ved valget våren 1814, da Jacob Aall ble representant ved en spesialløsning.

Valgene til det første overordentlige storting 1814

Ved kongelig reskript av 13. juni 1814 til stiftamtmenn, amtmenn og biskoper ble fogdene og prestene pålagt å utarbeide stemmerettsmanntall i henhold til Grunnloven. Dette ble gjennomført overalt på Agder. Ifølge Mossekonvensjonen 14. august skulle Christian Frederik innkalle til et overordentlig storting i Kristiania. To dager etter gikk det ut reskript om dette til overøvrigheten, med påbud om å besørge valg. Møtedagen for det overordentlige storting ble satt til 7. oktober.²⁹

Stiftamtmanden mottok reskriptet 23. august.³⁰ Tida var igjen knapp. Mye måtte gjøres i løpet av noen uker. På ny måtte Schouboe velge tid og sted for representantvalg i amtet sitt. Han spurte umiddelbart biskopen om når valgmannsvalgene i kirkene i Nedenes og Råbyggelaget ville være gjennomført.³¹ Biskopen svarte at disse valgene trolig ville være gjennomført søndag 11. september både i Nedenes og Råbyggelaget.³² 24. august bestemte Schouboe at representantvalget i «Nedenes amt» skulle holdes på Brekka i Austre Moland 15. september og på Lauvdal i Bygland sogn for «Råbyggelagets amt» 20. september. Han satset altså på de samme stedene som våren 1814. Men like etter at Schouboe hadde varslet prestene om tid og sted, ble han – fra et eller annet hold – underrettet om at gården Bakke i Årdal sogn i Bygland prestegjeld ville være et mer bekvemt sted for representantvalget i Råbyggelaget. 29. august varslet han prestene om at valgmøtet skulle holdes på Bakke.³³

29 SAK, Stiftamtmanden i Kristiansand, 0718 Innkomne brev 1811–1814, og Amtmanden i Lister og Mandal, 0125 Brev fra norske sentralinstanser 1814. Christian Frederiks reskript av 16.8.1814 til stiftamtmennene og amtmennene.

30 SAK, Stiftamtmanden i Kristiansand, 0260 Brevjournal 1813–1816, jnr. 826/14.

31 SAK, Stiftamtmanden i Kristiansand, 0134 Kopibok 1814–1816. Brev av 23.8.1814 fra Stiftamtmanden i Kristiansand til Biskopen i Kristiansand, jnr. 826/14.

32 SAK, Stiftamtmanden i Kristiansand, 0718 Innkomne brev 1811–1814. Brev av 24.8.1814 fra Biskopen i Kristiansand til Stiftamtmanden i Kristiansand.

33 SAK, Stiftamtmanden i Kristiansand, 0134 Kopibok 1814–1816. Brev av 24. 8. og 29.8.1814 fra Stiftamtmanden i Kristiansand til prestene i Nedenes og Råbyggelaget.

Samme dag – 29. august – berammet amtmannen i Lister og Mandal tid og sted for representantvalg i sitt amt. I brev til prestene påla han valgmenne fra «Lister amt» å møte på Feda 7. september og valgmenne fra «Mandals amt» å møte på Lunde i Søgne 10. september. Men også han måtte foreta en justering fordi ikke alle valgene i kirkene var blitt gjennomført i tide. I nytt brev til prestene endret han datoene til 14. september for Lunde og 16. september for Feda.³⁴

I 1814 ble det et skifte i amtmannsembetet for Lister og Mandal. Adam Ditlef Wedell Wedellsborg hadde i praksis gitt seg som amtmann i mai, og stiftsverrettsassessor Lorents Lange i Kristiansand fungerte i embetet til midten av september. Da ble embetet overtatt av Ulrik Frederik Anton de Schouboe, som inntil da hadde vært amtmann i Stavanger. Han var broren til stiftamtmann Schouboe i Kristiansand.

Fullmaktene fra primær- og representantvalgene gir til en viss grad opplysninger om antall stemmeberettigede, se tabell 2 og 3 bakerst i artikkelen. Vanse prestegjeld var størst med 573 stemmeberettigede ved utgangen av 1814, mens Vegårshei var minst med bare 29 sommeren 1814. Primærvalgene skjedde stort sett på prestegjeldsnivå. Men i Audnedal ble det gjennomført valg i hvert sogn. I Vigmostad sogn var det 93 stemmeberettigede. Det ga 1 valgmann. I Spangereid sogn var de tilsvarende tallene 114 og 2, i Kongsmo sogn 78 og 1, og i Valle sogn 251 og 3. Men dermed ble resultatet at Audnedal prestegjeld, som hadde 536 innbyggere med stemmerett, fikk hele 7 valgmann, mens de skulle ha hatt 6, se tabell 3. Dette minner om det som skjedde ved valg av eidsvollsmenn fra Agder-amtene: oppsplitting i flere geografiske valgenheter ga et større antall valgte. I Audnedal ble det altså begått en feil, uten at det nødvendigvis kan karakteriseres som valgfusk.

I Kristiansand var det representantvalg 3. september. Her valgte åtte valgmann biskop Christian Sørensen og stiftsverrettsassessor Lorents Lange.³⁵ Arendal hadde 156 stemmeberettigede.³⁶ Her holdt de tre valgmenne

34 SAK, Amtmannen i Lister og Mandal, 0034 Kopibok 1813–1815. Brev av 29.8. og 5.9.1814 fra Amtmannen i Lister og Mandal til prestene i Lister og Mandal.

35 IKAVA, Kristiansand by, Magistraten, Journalsaker 1814, eske 23. Brev av 3.9.1814 fra valgmenne til Kristiansand magistrat. Lindstøl 1914: 21 har feil dato og antall valgmann.

36 SAK, Stiftamtmannen i Kristiansand, 0718 Innkomne brev 1811–1814. Arendal bys manntall august 1814.

møte 7. september og valgte distriktslege Alexander Christian Møller til representant.³⁷ Risør hadde 92 stemmeberettigede.³⁸ Grunnloven sa at hvis en kjøpstad hadde færre enn 150 stemmeberettigede, skulle den sende valgmennene sine til nærmeste nabokjøpstad for å stemme sammen med denne. I slike tilfeller skulle de to kjøpstedene regnes som ett distrikt.³⁹ Fire valgmenn fra Risør og Kragerø møttes i Risør 13. september. Grosserer og stadshauptmann Henrich Georg Tønder fra Kragerø ble valgt til stortingsmann for disse byene.⁴⁰

Valgforsamlingen i «Mandals amt», som besto av 24 valgmenn, møttes på Lunde i Søgne 14. september. Her ble kammerråd og tollinspektør Christen Tidemand fra Mandal og garvermester Jørgen Jørgensen Hesland fra Halse valgt til representanter.⁴¹ Valgmennene for «Lister amt» møttes på Feda i Feda sogn 16. september. Her var det 22 valgmenn. Gårdbruker og seksjonsanfører Theis Jacob Thorkildsen Lundegaard og seksjonsanfører Peder Jakobsen Bøgvald Sanne ble valgt til representanter.⁴² «Nedenes amt» hadde 18 valgmenn. De møttes på Brekka i Austre Moland 15. september og valgte sognepresten i Gjerstad, Søren Georg Abel, og pastor Hans Christie Reiersen til representanter.⁴³ Fra «Råbyggelagets amt» kom 12 valgmenn til lensmannsgården Bakke i Årdal 20. september og valgte sorenskriver i Østre Råbyggelaget Thomas Bryn til representant.⁴⁴

Selv om det ble holdt representantvalg to steder i hvert av de to Agder-antene, slik det også ble gjort våren 1814, ble antallet valgte representanter denne gangen i samsvar med regelverket. Hvis «Lister amt» og «Mandals amt» derimot hadde hatt så mange som 25 valgmenn hver, kunne resultatet ha blitt seks representanter til sammen, noe som da ville ha vært en overrepresentasjon.

37 Lindstøl 1914: 20.

38 SAK, Stiftamtmanden i Kristiansand, 0718 Innkomne brev 1811–1814. Risør bys manntall august 1814.

39 Grunnloven § 57.

40 Lindstøl 1914: 22.

41 SAK, Amtmanden i Lister og Mandal, 0125 Brev fra norske sentralinstanser 1814. Fullmakt datert 14.9.1814.

42 SAK, Amtmanden i Lister og Mandal, 0125 Brev fra norske sentralinstanser 1814. Fullmakt datert 16.9.1814.

43 SAK, Stiftamtmanden i Kristiansand, 0718 Innkomne brev 1811–1814. Fullmakt datert 15.9.1814.

44 SAK, Stiftamtmanden i Kristiansand, 0718 Innkomne brev 1811–1814. Fullmakt datert 20.9.1814.

Da det første overordentlige storting konstituerte seg, ble det nedsatt en fullmaktskomité som skulle undersøke alle representantenes fullmakter. Et av medlemmene i komiteen var biskop Christian Sørensen.⁴⁵ Han hadde støttet den praksis som førte til to representantvalg i hvert av de to Agder-amtene våren 1814. Det kom ingen kritikk fra fullmaktskomiteen mot valgene i Agder-amtene.⁴⁶ Også Stortinget ga sin tilslutning.⁴⁷ Denne høsten var det altså på ny holdt representantvalg fire steder i de to amtene, i motsetning til i alle andre amt. Men denne gangen hadde ikke dette ført til et uforholdsmessig antall representanter. Neste representantvalg på Agder skulle imidlertid innebære en endring.

Valgene til det første ordentlige storting 1815

Det overordentlige storting ble oppløst 26. november 1814. Dagen før var det blitt bestemt at det første ordentlige storting skulle tre sammen første hverdag i juli 1815. Kunngjøring ble utstedt av regjeringen ved reskript av 30. november, med påbud om å avholde valg i overensstemmelse med Grunnloven.

Valgene til det første ordentlige storting var også indirekte. Først møttes de stemmeberettigede i kirka, eller tingstua, og valgte valgmenn. De fleste primærvalgene på Agder skjedde siste uke i desember 1814 og første halvpart av januar 1815. Antall valgmenn fra hvert prestegjeld varierte fra én til seks, avhengig av antall stemmeberettigede, se tabell 2 og 3. De fleste prestegjeldene valgte valgmenn i henhold til Grunnloven. Men noen prestegjeld nøyde seg med å velge én valgmenn bare for hvert hele hundre stemmeberettigede. For eksempel kunne prestegjeldene Halse og Lyngdal ha valgt fire valgmenn hver i stedet for bare tre, se tabell 3.

Været la hindringer i veien for mange også ved disse primærvalgene. Nå var det tross alt midtvinters. Sognepresten i Øvrebø måtte meddele at bare 52 av de stemmeberettigede hadde møtt fram til valget, mens resten ikke

45 *Stortingsforhandlinger* 1814, Stortinget 7.10.1814, s. 8.

46 Nevnt av Ørnhoi 1999: 23, som imidlertid ikke sier at antallet representanter fra hvert av de to Agder-amtene faktisk var korrekt. For fullmaktskomiteens innstilling se: *Stortingsforhandlinger* 1814, Stortinget 7.10.1814, s. 9–12.

47 *Stortingsforhandlinger* 1814, Stortinget 7.10.1814, s. 15.

kom seg fram på grunn av det «... indtrufne onde Vejr og store Sneefald». ⁴⁸ Men det kunne også være andre grunner til lavt fram møte. Sognepresten i Hidra opplyste at mange unnlot å møte der på grunn av sykdom, «... men Lige gyldighed var nok Aarsag hos de fleste, og dersom ikke Forandstaltning bliver gjort, møder tilsidst ingen». ⁴⁹ Ved valget i Nedre Kvinesdal møtte de fleste av de 285 som hadde stemmerett.

I Arendal ble representantvalget holdt 31. desember 1814. Her ble overrettsprokurator David Sommerfelt Weidemann valgt til Stortinget av tre valgmenn. Byen hadde fortsatt 156 stemmeberettigede. ⁵⁰ Kristiansands åtte valgmenn valgte igjen biskop Sørensen og stiftsverrettsassessor Lange. Valget for Kragerø og Risør ble holdt i Kragerø 30. desember. Der valgte de fire valgmennene kjøpmann Johan Ditlev Borthig fra Risør. ⁵¹

Hvor skulle representantvalgene i landdistriktene gjennomføres denne gangen? I brev til prestene i «Nedenes amt» bestemte stiftamtmann Schouboe at valgmennene skulle møtes igjen på Brekka i Austre Moland 12. januar 1815. I brev til prestene i «Råbyggelagets amt» ga stiftamtmannen beskjed om at valgmennene skulle samles på Hornnes i Hornnes sogn 25. januar. ⁵² Beskjedene om sted og datoer ble overholdt. De 19 valgmennene fra «Nedenes amt» valgte gårdbruker C.A. Neersteen og jernverkseier Jacob Aall til stortingsmenn. De 12 valgmennene fra «Råbyggelagets amt» valgte Thomas Bryn, sorenskriver i Østre Råbyggelaget. ⁵³

Amtmann Schouboe opplyste til prestene i Lister og Mandals amt at alle valgmennene der skulle møte på gården Vigeland i Valle sogn i Sør-Audnedal 12. januar. ⁵⁴ I dette amtet skulle det altså gjennomføres representantvalg kun ett sted. Det er litt merkelig at de to Schouboe-brødrene ikke valgte samme løsning.

48 SAK, Stiftamtmannen i Kristiansand, 2374 Stortingsvalgene 1815–1835. Fullmakt 4.1.1815 fra Sognepresten i Øvrebø.

49 SAK, Stiftamtmannen i Kristiansand, 2374 Stortingsvalgene 1815–1835. Brev av 2.1.1815 fra Sognepresten i Hidra til Amtmannen i Lister og Mandal.

50 SAK, Stiftamtmannen i Kristiansand, 1037 Innkomne brev fra Arendal byfogd. Fullmakt datert 31.12.1814.

51 Lindstøl 1914: 31 og 33.

52 SAK, Stiftamtmannen i Kristiansand, 0134 Kopibok 1814–1816. Brev av 26.12.1814 fra Stiftamtmannen i Kristiansand til prestene i Nedenes og Råbyggelaget.

53 Lindstøl 1914: 35.

54 SAK, Amtmannen i Lister og Mandal, 0034 Kopibok 1813–1815. Brev av 26.12.1814 fra Amtmannen i Lister og Mandal til prestene i Lister og Mandal.

Men da valgmøtet skulle holdes på Vigeland 12. januar, oppsto det et problem. Det møtte 39 valgmenn, men ingen fra Bjelland prestegjeld. Forsamlingen visste ikke på dette tidspunktet hva grunnen var. Amtmannen vurderte det slik at valg likevel kunne holdes. De som ble valgt fra Lister og Mandals amt, var seksjonssjef Peder Jakobsen Bøgvald, gårdbruker Theis Jacob Thorkildsen Lundegaard, lensmann Ole T. Refsnes og gårdbruker Theis Jacob Berge.

I slutten av januar fikk amtmannen vite at brevet hans av 26. desember til presten i Bjelland ikke hadde kommet fram før 20. januar på grunn av en «uorden» i videreforsendelsen fra Mandal poståpneri. Etter valget på Vigeland ytret valgmennene i Bjelland misnøye med situasjonen og ba amtmannen ta hensyn til stemmene deres. Det mente amtmannen ikke ville være korrekt, og han ba derfor statsrådet bestemme om det skulle holdes nytt valg, og om det avholdte valget skulle settes ut av kraft.⁵⁵ Amtmannen tenkte muligens på grunnlovsbestemmelsen om at hvis man hadde lovlig forfall, kunne man sende inn stemmene, men dette måtte skje før valgmøtet.⁵⁶

Regjeringen bestemte at det skulle holdes nytt representantvalg i Lister og Mandal, og at Stortinget skulle avgjøre hvilket av de to valgene som skulle være gyldig. Amtmannen ble også pålagt å skrive til hvert enkelt sogn, slik at det kunne gis klar beskjed til samtlige valgmenn om å møte.⁵⁷ Amtmannen berammet nytt valg møte til 28. april på gården Vigeland.⁵⁸ Denne gangen møtte 43 valgmenn. Resultatet ble også nå at Bøgvald, Lundegaard og Refsnes ble valgt. Men i stedet for Berge ble sorenskriver Frederik Hansen Rested i Mandal valgt.⁵⁹

For tredje gang var det altså avholdt representantvalg på to steder i Nede-nes amt. Lister og Mandals amt var derimot nå på linje med alle de andre amtene, med valg på ett sted i amtet, se tabell 1. Ingen av de to Agder-amtene

55 SAK, Amtmannen i Lister og Mandal, 0041 Kollegialprotokoll 1812–1815. Brev av 27.1.1815 fra Amtmannen i Lister og Mandal til Statsrådet.

56 Grunnloven § 60.

57 SAK, Stiftamtmannen i Kristiansand, 2374 Stortingsvalgene 1815–1835. Brev av 21.3.1815 fra 2. departement for justissaker til Amtmannen i Lister og Mandal.

58 SAK, Stiftamtmannen i Kristiansand, 2374 Stortingsvalgene 1815–1835. Møteinnkallinger datert 3.4.1815 fra Amtmannen i Lister og Mandal til hvert prestegjeld.

59 Lindstøl 1914: 34.

stilte med for mange representanter da det første ordentlige storting trådte sammen 1. juli 1815. Men denne gang kom det synspunkter på hvordan valget var blitt gjennomført på Agder.

Det første ordentlige storting drøfter Agder-valgene

Før Stortinget trådte sammen sommeren 1815, kom sentralmyndighetene med en justering og presisering av jurisdiksjonsområdene til landets stiftamtmenner og amtmenn. Det skjedde ved kongelig resolusjon 16. mars 1815. For Agder innebar endringen for det første at stiftamtmannen i Kristiansand, som hittil også hadde vært amtmann i Nedenes, i stedet skulle være amtmann i Lister og Mandal i tillegg til stiftamtmannsrollen. Stiftamtmannen skulle fortsatt ha bosted i Kristiansand, som jo lå i Lister og Mandals amt. For det andre skulle nåværende amtmann i Lister og Mandal overta Nedenes og Råbyggelaget og ha bopel i eller ved Arendal. Stiftamtmann Schouboe overtok Lister og Mandals amt fra 22. mai 1815. Broren hans ble amtmann i Nedenes fra samme tid, men han ble boende i Kristiansand.

Da det første ordentlige storting trådte sammen lørdag 1. juli 1815, ble det igjen nedsatt en fullmaktskomité. Blant medlemmene var biskop Sørensen og stiftsoverrettsassessor Lange fra Kristiansand.⁶⁰ Komiteen innstilte på å godkjenne valget for byene, det vil si for Arendal⁶¹, Kragerø/Risør og Kristiansand.⁶² Men for amtene godtok komiteen kun Nedenes uten merknader.⁶³ For Lister og Mandals amt godkjente komiteen valget 28. april, men underkjente valget 12. januar fordi ikke alle valgmennene hadde vært til stede der.⁶⁴

Valget i «Råbyggelagets amt» skulle avstedkomme mer omfattende kommentarer.⁶⁵ Råbyggelaget burde ikke velge særskilt, men i forening med

60 *Stortingsforhandlinger* 1815–1816/1: 5 i første del. Stortinget 1.7.1815.

61 *Stortingsforhandlinger* 1815–1816/1: 6 i første del. Stortinget 3.7.1815.

62 *Stortingsforhandlinger* 1815–1816/1: 22f i første del. Stortinget 3.7.1815.

63 *Stortingsforhandlinger* 1815–1816/1: 25 i første del. Stortinget 3.7.1815.

64 *Stortingsforhandlinger* 1815–1816/1: 24 i første del. Stortinget 3.7.1815.

65 *Stortingsforhandlinger* 1815–1816/1: 26f i første del. Stortinget 3.7.1815. Dette er nevnt av Stein Ørnhoi i Ørnhoi 1999: 24.

«Nedenes amt», mente komiteen nå, «... da begge ere og i umindelig Tid have været under Bestyrelse af een Amtmand, og følgelig bør betragtes som eet Amt». Komiteen kaller Nedenes og Råbyggelaget for «... forskjellige Afdelinger af et saadant combineret Amt». Komiteen mente tydeligvis at valgmennene fra Råbyggelaget burde møte opp i Nedenes sammen med valgmennene der.

Et betenkelig moment ved todelt valg og valgdistrikt var etter komiteens vurdering at om folketallet vokste, kunne de to områdene ende opp med fire representanter hver i stedet for fire til sammen. Et annet moment var at den som ble valgt fra det ene området, kanskje ikke ville ha blitt valgt i et felles møte for hele amtet. Komiteen trakk fram at dette var et reelt eksempel i og med at førstereserven i Nedenes, sogneprest Abel, hadde fått åtte stemmer, mens sorenskriver Bryn, som var valgt for Råbyggelaget, hadde fått bare fem stemmer. Komiteen godtok likevel valget av Bryn. Da Stortinget skulle behandle saken, ble komiteens synspunkter godtatt med hensyn til valgene på Agder.⁶⁶

Fullmaktskomiteen foreslo imidlertid at Stortinget skulle få neste storting til å behandle spørsmålet om «... hvorvidt Amter, som, da Constitutionen blev givet, havde særskilt Navn, men vare under een Amtmands fælleds Bestyrelse, have Ret at vælge Repræsentanter særskilt, eller bør foretage fælleds valg».⁶⁷ Det komiteen egentlig sier her, er at Agder var representert ved fire amt da Grunnloven ble vedtatt – enten komiteen tenkte på Grunnloven av mai, av november eller begge – og at Stortinget måtte avgjøre om denne ordningen skulle være gyldig i framtida. Komiteen gikk altså ikke så langt som til å sette spørsmålsteget ved at Agder hadde dobbelt så mange eidsvollsmenn som andre amt våren 1814, for det ville nok ha vært å så tvil om maigrunnlovens gyldighet. Den uttalte seg heller ikke kritisk til at det ble holdt representantvalg to steder i hvert av de to Agder-amtene høsten 1814 – dette kunne jo på samme vis berøre spørsmålet om novembergrunnlovens legitimitet. Dessuten var komiteens mandat begrenset til å vurdere valgene til det ordentlige storting.

66 *Stortingsforhandlinger* 1815–1816/1: 31–35 i første del. Stortinget 3.7.1815.

67 *Stortingsforhandlinger* 1815–1816/1: 27 i første del. Stortinget 3.7.1815. Stein Ørnhoi nevner dette forslaget fra komiteen til Stortinget, men han undersøkte ikke hva som skjedde videre med saken. Jf. Ørnhoi 1999: 24.

Ikke alle på Stortinget hadde sans for at de to Agder-amtene hver for seg skulle utgjøre bare ett valgdistrikt. Høsten 1815 kom det forslag fra den ene representanten om lovendring med hensyn til valg på Agder. 15. september foreslo Peder Jakobsen Bøgvald at «Lister og Mandals amter» skulle være separert fra hverandre ved valgforsamlinger. Forslaget ble lagt fram for Odelstinget, som overlot saken til lovkomiteen.⁶⁸

Bøgvald var fra Feda i Lister fogderi. Han var nok fornøyd med at det ble gjennomført amtsvalg i Feda både våren og høsten 1814, og at Lister ble betraktet som eget valgdistrikt – om ikke eget amt. Han likte nok dårlig at det ble amtsvalg bare ett sted i Lister og Mandal i 1815, slik amtmann Ulrik Frederik Anton de Schouboe hadde bestemt. Løsningen hadde som nevnt falt så uheldig ut med hensyn til frammøtet 12. januar at man måtte ty til nyvalg 28. april. Trolig var mange av de 39 valgmennene som møtte på Vigeland i januar 1815, lite glade for å måtte reise dit igjen i april. Bøgvald hadde sannsynligvis støtte fra flere Lister-innbyggere i denne saken, og han la selvsagt merke til at stiftamtmann Oluf Borch de Schouboe hadde sørget for at det fortsatt ble holdt amtsvalg både i Nedenes og i Råbyggelaget. Dessuten visste Bøgvald at fullmaktskomiteen hadde tatt opp spørsmålet om valgordningen for Agder i juli, og han ønsket nok å påvirke denne saken.

Et av medlemmene i lovkomiteen var stiftsoverrettsassessor Lorents Lange. Han hadde fungert som amtmann i Lister og Mandal i 1814 og vært ansvarlig for at det ble arrangert representantvalg to steder i amtet den høsten. Frederik Hansen Rested, sorenskriver i Mandal, var også medlem av lovkomiteen. Han var blitt valgt på Vigeland sammen med Bøgvald i april 1815 – uten at han dermed var enig i Bøgvalds syn. Komiteens innstilling var klar 12. oktober.⁶⁹ Komiteen fant det riktigst at «... to Amter, der bestyres af een Amtmand, vælge i Forening». Den sluttet seg uttrykkelig til fullmaktskomiteens syn. Selv om det står «to amter», er det ikke slik å forstå at lovkomiteen betraktet for eksempel Lister og Mandal som to amt i tradisjonell forstand. Lovkomiteen var uttrykkelig imot særskilte valg og separasjon av amtet «... blot fordi det har forskjellige Navne». Den trakk

68 *Stortingsforhandlinger* 1815–1816/1: 242 i andre del. Odelstinget 16.9.1815.

69 *Stortingsforhandlinger* 1815–1816/2: 318–321 i første del. Odelstinget 20.10.1815.

også fram, slik fullmaktskomiteen gjorde, både at separate valg kunne resultere i at amtet til sammen fikk åtte representanter i stedet for fire, og at den som ved separate valg ble representant i det ene «amt», kanskje ikke ville ha blitt det etter et felles valg.

I tillegg til å foreslå valg to steder i amtet, ville Bøgvold også ha en bestemmelse om hvor mange representanter man kunne velge fra hvert av de to områdene. Grunnen var antakelig at han ville hindre at Lister og Mandal skulle få flere representanter til sammen om valg ble holdt to steder, enn om valg ble holdt kun på ett sted. Men lovkomiteen gikk ikke inn for at saken skulle behandles som lovforslag, siden Grunnloven allerede hadde bestemmelser om hvor mange representanter som skulle velges fra hvert amt. Komiteen foreslo likevel at Stortinget skulle vurdere å framsette lovforslag i disse spørsmålene – forslag som kunne tas opp til behandling i neste stortingsperiode. Spørsmålet om amt «... der bestyres af een Amtmand, men have forskjellige Navne, stedse bør foretage Valg i Forening», ble så tatt opp i Stortinget 26. oktober 1815. Men saken ble enstemmig besluttet utsatt.⁷⁰ I juni 1816 besluttet Stortinget å ta opp forslaget fra Bøgvold og fra lovkomiteen i 1815 til avgjørelse på neste storting.⁷¹

Det første ordentlige storting ble oppløst 6. juli 1816. Ville det neste representantvalget foregå ett eller to steder i hvert Agder-amt? Og hvordan endte Stortingets behandling av Agder-valgene?

Det andre ordentlige storting avgjør saken

Det andre ordentlige storting var samlet fra 2. februar til 15. september 1818. Valgene ble holdt høsten 1817. Representantvalget i Lister og Mandals amt var blitt holdt på Vigeland i Sør-Audnedal, som sist. Valget i Nedenes amt hadde funnet sted på Nes i Herefoss. Ved dette fjerde nasjonale valget ble det for første gang arrangert representantvalgforsamling kun ett sted i hvert av de to Agder-amtene – på linje med alle andre amt i Norge.

⁷⁰ *Stortingsforhandlinger 1815–1816/2*: 87 i første del. Stortinget 26.10.1815.

⁷¹ *Stortingsforhandlinger 1815–1816/5*: 390 i andre del. Stortinget 27.6.1816.

Saken om valgene på Agder ble tatt opp i Stortinget 3. august 1818. Der ble lovkomiteens innstilling av 22. juli 1818 lagt fram.⁷² Komiteen så det slik at Peder Bøgvald for det første hadde foreslått at «... Mandals Amt altid, som forhen, vedbliver at være separeret fra Lister Amt, og for Eftertiden afholder sine Valg i Amternes Centrum». For det andre hadde han foreslått at det skulle velges to representanter fra hvert av «disse Amter», slik at det ble samme antall som hvis amtene «sammentages». Lovkomiteen antok at hensikten med Bøgvalds forslag om deling kun var å få delt Lister og Mandals amt i to «Valg-Districter» og dermed to distriktssamlinger, som hver især skulle velge representanter, og «... at Amtet ellers i alle andre Henseender skulde blive udeelt». Komiteen antok også at grunnen til forslaget var at amtmannen ikke hadde berammet valg møtet til noe «beqvent» sted i amtet. Dette kunne imidlertid ikke være grunn til å gjøre noen forandring i Grunnloven. Hvis noen mente at amtmannen utpekte sted bare for «egen Comoditet» og ikke tok hensyn til «det Heles Beqvemmelighed», fikk man heller klage til amtmannens overordnede, mente komiteen. For øvrig var denne lovkomiteen av 1818 enig med 1815-komiteen i at den som ble representant ved todelt amtsvalg, kanskje ikke ville ha blitt det ved ett valg i amtet.

Bøgvalds forslag om at antall representanter skulle settes til å være to fra hvert av de to valgdistriktene i amtet, måtte bortfalle, mente 1818-komiteen. Den ene grunnen var at amtet ikke kunne deles i to. Den andre grunnen var at antall representanter fra hvert amt i Norge var satt ned fra maksimum fire til tre ved lov av 8. februar 1816. Det vil si at hvis amtet hadde 25 eller flere valgmenn, skulle det velges tre representanter.

Deretter tok lovkomiteen fatt på 1815-lovkomiteens eget forslag om at de amtene som hadde «forskjellige Navne» da konstitusjonen ble vedtatt, men ble bestyrt av én amtmann, alltid skulle foreta valg «i Forening og fælleds». Dette forslaget hadde kommet i stand – slik 1818-komiteen så det – dels ved Bøgvalds forslag og dels ved at Nedenes og Råbyggelaget i 1814 og 1815 hadde valgt representanter særskilt «... uagtet de fra umindelige Tider have været bestyrede af een Amtmand». Nå gikk det tydelig i retning av at Stortingets lovkomité ville sette en stopper for videre diskusjoner om denne

72 *Stortingsforhandlinger* 1818/5: 79–84. Stortinget 3.8.1818.

saken. Komiteen ønsket ikke å tillate at et amt ble delt i to ved stortingsvalg. Komiteens språk er holdt i en heller krass tone:

Grundlovens Ord ere efter Committeeens Formening saa soleklare i nærværende Tilfælde, at det ikke allene vilde være overflødig, men endog høist upassende, at gjøre det foreslaaede Tillæg til den 58de §. Det staaer dog ikke mer i menneskelig Magt, end at skrive saa tydeligt, at enhver, der har *sensus communis*, maa forstaae det.

Komiteen nøyde seg altså med å forklare hvordan loven skulle forstås. Det virker nesten som om komiteen var en smule irritert over uvesenet med å dele Agder-amtene i to. For eksempel dristet den seg til å antyde at kanskje noen embetsmenn manglet *sensus communis* – sans for fellesskapets behov – i dette spørsmålet:

... at en Embedsmand mangler samme, kan ikke forebygges ved Grundloven, og jo mere man bestræber sig for ved Tillæg og Forandringer at gjøre denne tydelig, jo vanskeligere bliver den for de Stupide at forstaae.

Det var klar tale. Komiteen forklarte deretter hvordan loven skulle forstås, og den slo kort og kontant fast at det var «... indlysende, at ethvert Amt kun udgjør eet Valgdistrict». For å feie bort enhver tvil kom komiteen også inn på hva som utgjorde ett amt i de tilfellene der amtet hadde et kombinert navn:

At et Amt har 2de Navne gjør intet til Sagen. Raabygdelaugets og Nedenæs samt Listers og Mandals Amter, som de i daglig Tale kaldes, saavel som Frederikstads og Smaalehnenes Amt, hvilke ere de eneste, som Committeeen erindrer at have 2de Navne, udgjøre kun hver for sig eet Amt, hvilket er notorisk og behøver intet Beviis, og det saameget mindre, som at enhver veed, at en Amtmand i Norge aldrig gives Bestalling paa at bestyre to eller flere Amter.⁷³

73 Vi kan ikke gå med på at det var naturlig å trekke inn «Frederikstads og Smaalehnenes Amt» her. Dette navnet ble brukt fra rundt 1670 til ut på 1700-tallet. I 1814 hadde navnet allerede i flere tiår vært «Smaalenenes amt». Dessuten var det her snakk om et amt og en by, som hver for seg stilte med representanter til riksforsamling og storting i henhold til retningslinjene.

Gjennom formuleringen ovenfor hadde lovkomiteen fått uttrykkelig fram at Nedenes og Råbyggelaget var ett amt og skulle være ett valgdistrikt, på samme måte som Lister og Mandal. Konklusjonen ble da også at den gikk imot å foreta forandringer i – eller tillegg til – Grunnloven med hensyn til representantvalg på Agder. Da Stortinget behandlet saken 3. august 1818, fikk lovkomiteens innstilling enstemmig tilslutning.⁷⁴

Sluttord

Hvorfor var det representantvalg to steder i hvert Agder-amt? Kildene gir ikke noe svar på det. Én forklaring kan ha vært at overøvrigheten ønsket å ta hensyn til valgmenne, slik at de skulle ha kortere vei å reise enn ved valg-samling ett sted i amtet. Det er imidlertid ikke sannsynlig at overøvrigheten akkurat i Agder-amtene, hvor det var forholdsvis korte avstander, skulle ta et slikt hensyn. Dessuten ville det jo bli ekstra reising og dobbelt så mye arbeid for amtmannen å administrere to valg i stedet for ett.

Det er heller ikke noe som tyder på at overøvrigheten bevisst ønsket å sende ekstra mange representanter til riksforsamling eller storting, for eksempel for å oppnå vedtak som skulle være til særlig gunst for Agder. Det er nærliggende å tenke at forklaringa rett og slett kan ligge i amtsnavnene. Når man stadig brukte «Nedenes og Råbyggelagets amter», «Lister og Mandals amter», «Nedenes amt», «Råbyggelagets amt», «Lister amt» og «Mandals amt» som betegnelser, var det ikke unaturlig at man assosierte dem med fire amt. Det var dette Stortinget så seg nødt til å sette en stopper for i 1818.

Valgresultatet for Agder våren 1814 kan kalles valgfusk – i hvert fall av ubevisst art – for så vidt som at Agder oppnådde en overrepresentasjon i Riksforsamlingen. De to neste valgene kan derimot ikke kalles valgfusk siden antallet representanter til Stortinget ble i samsvar med regelverket, til tross for todelingen av valgdistriktene.

Nå – to hundre år senere – er Agder igjen kommet i søkelyset når det gjelder spørsmålet om en og samme embetsmann kan gis «bestalling» til å styre to «amt». Fra 2016 skal begge Agder-fylkene bestyres av én fylkesmann.

74 *Stortingsforhandlinger* 1818/5: 118f. Stortinget 3.8.1818.

Tabell 1 Representantvalgene på Agder 1814/1815 – møtested og antall valgte

Fogderi/by	Våren 1814	Høsten 1814	Vinteren 1814/1815
Nedenes	Brekka i A. Moland 32 valgmenn 3 representanter	Brekka i A. Moland 18 valgmenn 2 representanter	Brekka i A. Moland 19 valgmenn 2 representanter
Råbyggelaget	Lauvdal i Bygland 34 valgmenn 3 representanter	Bakke i Årdal 12 valgmenn 1 representant	Hornnes i Hornnes 12 valgmenn 1 representant
Lister	Feda i Feda 38 valgmenn 3 representanter	Feda i Feda 22 valgmenn 2 representanter	Vigeland i Sør-Audnedal 43 valgmenn 4 representanter
Mandal	Lunde i Søgne 34 valgmenn 3 representanter	Lunde i Søgne 23 valgmenn 2 representanter	
Risør	Risør 1 representant	Risør 4 valgmenn 1 representant	Kragerø 4 valgmenn 1 representant
Arendal	Arendal 1 representant	Arendal 3 valgmenn 1 representant	Arendal 3 valgmenn 1 representant
Kristiansand	Kristiansand 2 representanter	Kristiansand 8 valgmenn 2 representanter	Kristiansand 8 valgmenn 2 representanter

Tabell 2 Antall stemmeberettigede og valgmenn ved primærvalgene i Nedenes amt
A) høsten 1814 og B) vinteren 1814/1815

Prestegjeld	Nedenes fogderi				Råbyggelaget fogderi				
	Antall stemmeberettigede		Antall valgmenn		Prestegjeld	Antall stemmeberettigede		Antall valgmenn	
	A	B	A	B		A	B	A	B
Gjerstad	85	72	1	1	Valle	135	154	2	2
Holt	116	111	2	2	Bygland	112	156	2	2
Austre Moland	194	190	2	2	Åmli		203	3	3
Øyestad	323	317	4	4	Evje	274	302	3	4
Hommedal	145	145	2	2	Vegårshei	29		1	
Dypvåg	127	103	2	2	Herefoss	45		1	1
Vestre Moland	157	157	2	2					

Tabell 2 *forts.*

Nedenes fogderi					Råbyggelaget fogderi				
Prestegjeld	Antall stemmeberettigede		Antall valgmenn		Prestegjeld	Antall stemmeberettigede		Antall valgmenn	
	A	B	A	B		A	B	A	B
Birkenes	107	102	2	2					
Sønedeled	85	84	1	1					
Vegårshei				1					
Til sammen			18	19				12	12

Kilder:

SAK, Stiftamtmanden i Kristiansand, 0718 Innkomne brev 1811–1814. Fullmakt 15.9.1814 og 12.1.1815 fra representantvalgene i «Nedenes amt» og fullmakt 20.9.1814 og 25.1.1815 fra representantvalgene i «Råbyggelagets amt».

Tabell 3 Antall stemmeberettigede og valgmenn ved primærvalgene i Lister og Mandals amt A) høsten 1814 og B) vinteren 1814/1815

Lister fogderi					Mandal fogderi				
Prestegjeld	Antall stemmeberettigede		Antall valgmenn		Prestegjeld	Antall stemmeberettigede		Antall valgmenn	
	A	B	A	B		A	B	A	B
Vanse		573	6	6	Tveit		60	1	1
Lyngdal	304	304	3	3	Oddernes	121	122	2	2
Bjelland	332		4	4	Øvrebø	84		1	1
Bakke		168	2	2	Søgne		194	2	2
Øvre Kvinesdal		282		3	Holum		350	4	4
Nedre Kvinesdal		285	4	3	Halse		332	3	3
Nes			2	2	Audnedal	536		7	6
Hidra		88	2	1					
Til sammen			22	24				24	19

Kilder:

SAK, Amtmanden i Lister og Mandal, 0125 Brev fra norske sentralinstanser 1814. Fullmakt 14.9.1814 fra representantvalget i «Mandals amt» og 16.9.1814 i «Lister amt».

SAK, Stiftamtmanden i Kristiansand, 2374 Stortingsvalgene 1815–1835. Fullmakt 28.4.1815 fra representantvalget i Lister og Mandals amt.

Forkortelser

IKAVA = Interkommunalt arkiv i Vest-Agder IKS

SAK = Statsarkivet i Kristiansand

Kilder og litteratur

Publiserte og digitaliserte kilder

Kongeriget Norges første overordentlige Storthings Forhandlinger i Aaret 1814. 1835 (Christiania: Trykt i det Lundhske Bogtrykkerie).

Kongeriget Norges første ordentlige Storthings Forhandlinger i Aarene 1815 og 1816. Første Deel. 1817 og 1818 (Christiania: Trykt hos Jacob Lehmann og Chr. Grøndahl).

Kongeriget Norges første ordentlige Storthings Forhandlinger i Aarene 1815 og 1816. Anden Deel. 1819 (Christiania: Trykt hos Jacob Lehmann).

Kongeriget Norges første ordentlige Storthings Forhandlinger i Aarene 1815 og 1816. Femte Deel. 1820 (Christiania: Trykt hos Jacob Lehmann og Chr. Grøndahl).

Kongeriget Norges andet ordentlige Storthings Forhandlinger i Aaret 1818. Femte Deel. 1820 (Christiania: Trykt hos Chr. Grøndahl).

Riksforsamlingens Forhandlinger. 2den Del. Adresser og Fuldmagter. 1914 (Kristiania: Grøndahl & Søns Boktrykkeri).

Arkivkilder

SAK, Stiftamtmanden i Kristiansand, 0718 Brev fra norske sentralinstanser 1811–1814.

SAK, Stiftamtmanden i Kristiansand, 0719 Brev fra norske sentralinstanser 1814.

SAK, Stiftamtmanden i Kristiansand, 1756 Trykte fullmakter og adresser til Eidsvoll 1814.

SAK, Stiftamtmanden i Kristiansand, 2374 Stortingsvalget 1815–1835.

SAK, Amtmanden i Lister og Mandal, 0125 Brev fra norske sentralinstanser 1814.

Nettpresentasjoner

Statsarkivet i Kristiansand: Arkivdokumenter om valgene på Agder våren 1814: <http://www.arkivverket.no/arkivverket/Arkivverket/Kristiansand/Nettutstillinger/1814> (lastet ned mars 2015).

Riksarkivet: Fullmaktene fra valgmannsvalgene og representantvalgene, med lenke til trykte versjoner: <http://www.arkivverket.no/arkivverket/Tema/1814/Fullmakter-fra-valgene> (lastet ned i mars 2015).

Faglitteratur

- Fure, E. (2013). *Eidsvoll 1814. Hvordan grunnloven ble til*. Oslo: Dreyer.
- Fure, E. mfl. (2014): *1814 – offisielt og i kulissene*. Riksarkivaren skriftserie, nr. 40 (Oslo).
- Lindstøl, T. (1914). *Stortinget og statsraadet 1814–1914. 2. bind. De enkelte storting og statsraader. 1. del, 1814–1885*. Kristiania: Steenske bogtrykkeri.
- Norges Offisielle Statistik. *Tredie Række No. 219. Statistik vedkommende Valgmandsvalgene og Storthingsvalgene 1815–1885*. Kristiania 1895.
- Tronstad, R. (2014). «Valgene på Agder våren 1814 – et kupp?», kronikk i *Agderposten* 28.2.2014.
- Ørnhoi, S. (1999). «Egder på Eidsvoll». I: B. Seland (red.), *Agderbenken. Landsdelens representanter på Stortinget fra 1814 til 1990-tallet*. Kristiansand: Høgskolen i Agder.
- Ørnhoi, S. (2014). «Aust-Egder på Eidsvoll og valgfusk på Agder». I: *Aust-Agder-arv 2014*. Årbok for Aust-Agder kulturhistoriske senter, Arendal.